

Клапків М.С.,

кандидат економічних наук

3 ІСТОРІЇ ЗАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ

Розвиток національного страхового ринку такий же багатогранний, як і життєвий поступ нашого народу на шляху до державності. Історія становлення цього ринку проявляється через призму суспільно-господарської діяльності цілого ряду страхових закладів, великої плеяди яскравих особистостей. Тому сьогодні, як ніколи, варто згадати дії наших недавніх попередників, котрі ще в минулому столітті намагалися втілити ідею національного відродження у різні форми самостійної економічної діяльності, що давали б нації можливість згуртуватися, досягти фінансової могутності й відкинути закиди в підприємницькій неповноцінності українців¹. Адже саме на землях Західної України почали свою діяльність перші національні страхові товариства, широко знані старшому поколінню під милозвучними назвами “Дністер” та “Карпатія”.

Потреба у власній організації страхового захисту українського населення від стихійних лих, а передусім від пожеж, ставала дедалі необхіднішою й очевиднішою. Факти столітньої давності свідчать, що від 1875 до 1890 р. у Галичині щороку горіло 8239 будинків вартістю близько п’яти мільйонів золотих ринських, — сума на ті часи більш ніж значна². На жаль, лише третина господарств була частково застрахованою в іноземних компаніях. За ці послуги населення Галичини щороку сплачувало іноземним компаніям понад мільйон крон страхових платежів³. У своїх спогадах Казимир Хлендовський, міністр фінансів Австро-Угорщини, згадує, що цілий край тоді страхувався, якщо страхувався, бо у ті часи страхування вважалося певним видом збитків, — у німецьких товариствах, а передусім у старому страховому товаристві із Трієста, яке мало найбільшу клієнтуру в Галичині⁴. Сильні позиції на ринку мали й страхові компанії “Австрія”, “Азієнда”, а також чеський страховий банк “Славія”, засновники якого керувались ідеєю всеслов’янського єднан-

¹ Публічні виступи тодішніх польських та німецько-австрійських шовіністів гнівно за-суджувалися й аргументовано заперечувалися не лише лідерами українського суспільства, а й прогресивними представниками інших націй. Зокрема, відомий тоді галицький літературно-публіцистичний та громадський діяч Вільгельм Фельдман (1869—1919 рр.), високо оцінюючи цивілізаторські здобутки українців Галичини, що створили цікавий мандрівний театр, славетне наукове товариство ім. Т. Шевченка та п’ять університетських кафедр, ще з більшим захопленням відзначав наявність у них “навіть власної асекурації” (страхування польськ. — М.К.), маючи на увазі страхове товариство “Дністер”, що успішно діяло в той час. Отже, вдала організація страхового закладу оцінювалася як найкращий доказ інтелектуальної зрілості нашого народу.

² Дешо про асекурацію. — Львів. — НТШ — 1893. — С. 2.

³ *Tadeusz Bresiewicz*. O przymusowym ubezpieczeniu budynkow od ognia. — Lwow. — 1896. — С. 5.

⁴ *Dejiny Pojistovnictvi v Ceskoslovensku*. Tom 1. — Praga, Nowinar. — 1989. — С. 343.

ня, а тому активно поширювали господарську діяльність банку передусім на етнічні слов'янські землі, а серед них і на Галичину⁵.

Спроби налагодити систематичний страховий захист в Австрійській імперії мали місце ще у 18 ст. за часів правління Марії-Терезії та її сина Йосифа II. Однак протиріччя між цісарським двором, з одного боку, та сепаратистськими намаганнями провінційних органів влади і місцевої магнатерії, з другого, затримали розвиток страхової справи у габсбурзькій імперії на дуже низькому рівні. Щоправда, певного успіху в кінці 18 і на початку 19 ст. набув розвиток натурального захисту селянських господарств. Він здійснювався шляхом організації громадських зерносховищ, так званих шпихлірів, на які було покладено страхові завдання.

Заснування шпихлірів у Галичині відбувалося з ініціативи сільських громад з осені 1784 р. При цьому вони були зобов'язані керуватися настановами спеціального указу імператора Йосифа II. Однак справа широкого впровадження шпихлірів виявилася невдовзі безуспішною і навіть невігідною. Останній із них було ліквідовано 1821 р.

Трохи пізніше, у другій половині 19 ст., подібне розв'язання проблеми економічного захисту селян пропонував відомий галицький громадський діяч Володимир Барвінський. Він, спираючись, очевидно, на досвід Сполучених Штатів Америки та Росії, висунув ідею створення масових натуральних кредитних спілок — елеваторів, тобто тих самих шпихлірів, основним призначенням яких було б покриття наслідків неврожаїв та інших збитків надзвичайного характеру. Іван Франко, оцінюючи його пропозицію писав: “Покійний Барвінський немов угадав, що тая думка в той сам час вводилася в життя в Північній Америці, де повстали і досі широко розвилися товариства кредитові натуральні, звані елеваторами”⁶.

Таким чином, у зв'язку із тривалим захопленням невдалими експериментами з організації локального страхового захисту в натуральній формі утворення класичного типу страхових товариств в Австрійській імперії було дозволено досить пізно — лише на підставі імператорського указу від 9 вересня 1819 р. Цим указом, зокрема, було визначено, що заклади із страхування від вогню можуть створюватися тільки як приватні підприємства.

Проте ще довгий час, попри неодноразові спроби, заснування самостійних страхових закладів лишалося безуспішною справою. Теоретиками й практиками страхування навіть висловлювалася думка про те, що страхова організація може бути корисною для клієнтів лише протягом короткочасного періоду, при тривалому ж періоді страхових взаємовідносин клієнти починають втрачати можливості отримання економічної користі. Та ось з ініціативи польської громадськості у 1861 р. було засноване “Краківське товариство взаємного страхування”, популярно назване “Флоріанкою”, яке, охопивши

---

⁴ *Kazimierz Chledowski. Pamietniki. Tom 1. — Wydawnictwo Literackie. — Krakow. — 1957. — С. 202.*

⁶ *Іван Франко. Збір. творів у 50-ти томах. — Наукова думка. — К. — 1984. — Т. 44, ч. 1 — С. 277, ч. 2 — С. 181.*

спершу територію Галичини та Буковини, мало намір із часом поширити свій вплив на Волинь, Поділля й центральну Україну.

Почавши свою діяльність у галузі добровільного страхування від вогню, з 1864 р. це товариство вже страхувало й від граду, а з 1869 р. зайнялося також страхуванням життя⁷. Водночас на різних щаблях влади та громадського представництва широко дебатовалося питання про введення обов'язкового страхування від вогню, яке на той час уже існувало в інших країнах. Ініціативу в цьому питанні, як не дивно, виявляли селянські депутати, які більше, ніж державні чиновники, розуміли потребу в загальному обов'язковому страховому захисті. Ще 29 листопада 1865 р. селянський депутат австрійського парламенту Кобиляж уніс пропозицію такого змісту:

1. Забезпечення сільських будинків від вогню має бути обов'язковим для всього краю.

2. Страхові внески сплачуються разом і нарівні з державними податками.

3. Створення комісії, яка б, увійшовши у безпосередні відносини з існуючим уже "Краківським товариством взаємного страхування", змогла б розробити проект створення загальнокрайового товариства страхування від вогню, що базувалося б на основі публічного права (Т. Bresiewicz, там же, с. 14).

Однак, усупереч очікуванням, тодішній уряд такого проекту не підтримав. Крім складної економічної й політичної ситуації, причиною опору властей ідеї створення публічного страхового закладу для обслуговування обов'язкового страхування було також побоювання, що обов'язкові страхові платежі розглядатимуться як нововведений непрямий податок. У 1867 р. було прийнято закон про товариства, а в 1873 р. — закон про кооперативні спілки, які полегшували процес створення товариств взаємного страхування. Надії ж на утворення при урядовій підтримці страхового закладу публічного характеру не було.

У цій ситуації українські господарники починають активно діяти у напрямку створення власної страхової установи. Для цього необхідно було отримати дозвіл державної адміністрації, яка безумовно побоювалася зростання конкуренції на вже опанованому переважно німецькими фірмами страховому ринку імперії. Тому-то порушена спроба української, або ж, як вона тоді називалася, русинської, громади Галичини у справі самостійного розв'язання проблем страхового захисту викликала впертий опір політичних та економічних кіл і угруповань, що мали панівне становище у Відні й Львові.

Як твердив відомий польський дослідник страхових відносин Ігнацій Біскупський, усе ж найвідчутніші перепони українській громаді чинили передусім австрійські власті⁸. Важливим претекстом для навмисного бойкотування властями багатьох починань українців у справі організації самостійного страхового закладу стала дещо нелояльна до австрійського уряду, а в кінцевому рахунку неадекватна, як згодом з'ясувалося, політична діяльність

⁷ *Tadeusz Sangowski. Rozwój ubezpieczeń gospodarczych na ziemiach polskich w latach 1803—1945. /W: 185 lat ubezpieczeń gospodarczych w Polsce. — Warszawa. — 1988. — С. 19.*

⁸ *Ignacy Biskupski. O ubezpieczeniach. Fiszer i Majewski. — Poznań. — 1925. — С. 34.*

галицьких москвофілів, котрі до кінця XIX ст. утримували сильні впливи політичного й економічного характеру серед значної частини українського суспільства. Про самостійні спроби реалізації економічних намагань української громади москвофільського спрямування свідчив той факт, що ще у 1876 р. на кошти заможних представників москвофільських кіл та пов'язаного тоді з ними греко-католицького кліру (Крилошан) було засновано так званий Крилошанський банк — сільськогосподарський кредитний заклад для Галичини та Буковини, який, проіснувавши лише до 1886 р., збанкрутував.

Вінцем прояву конфронтації між урядом та москвофілами, що давно назрівала, став голосний суд над їхніми лідерами — Адольфом Добрянським, його дочкою Ольгою Грабар та групою їхніх товаришів, що відбувся в період із 12 червня до 30 липня 1882 р. Їх звинуватили не лише у відкритій пропаганді антиавстрійських настроїв, а й у державній зраді, що, зрештою, не було доведеним, а отже, безпідставним. Однак уже такі звинувачення урядовою адміністрацією були достатньою підставою для різкого обмеження суспільної, а відповідно й економічної та фінансової, діяльності всього загалу української громади Галичини та Буковини. З другого боку, згадувана судова розправа, за оцінкою Івана Франка, "...в цілій повноті виявила ідейне банкрутство і моральну гниль, що розмножилися були в тій партії" (т. 41, с. 409).

Усім ставало дедалі очевидніше, що українській громаді годі досягти означеної мети в межах Австро-Угорської імперії, користуючись лише пугалом "приєднання до православної Росії", яке й служило стрижнем невинуватої москвофільської політики. У середовищі національно свідомих українських кіл почалася радикальна переорієнтація у поглядах на можливості досягнення національної самостійності. Було визнано, що йти до неї треба спираючись на власні сили, шляхом культурного й економічного зростання та зміцнення нації. Отже, українські громадські діячі народного напрямку, який на той час став визначальним у суспільно-політичному житті Галичини, почали активніше шукати реальних можливостей організації самостійних національних фінансових закладів і страхових товариств.

Перше товариство страхування від вогню з високих патріотичних міркувань спочатку планувалося назвати "Русь". Але в ході дискусій до уваги було взято аргумент, що у разі фінансового краху товариства, що теж не відкидалося, в антиукраїнських сферах міг би з'явитися й поширитися злісний вислів "Русь збанкрутувала!", політично небажаний і навіть небезпечний, бо у цьому виразі крах страхового товариства асоціювався б із національно-визвольним рухом. З огляду на ці міркування було запропоновано назву "Бескид", та все ж остаточно зупинилися на назві "Дністер".

У 1890 р. у Відні, на щастя української громади, сталася неочікувана зміна керівництва міністерством фінансів: після десятилітнього правління Юліана Дунаєвського посада міністра фінансів, яка неофіційно вважалася "вотчиною" польського урядового представництва, була на кілька років передана австрійському німцеві Емілю Стейнбаху. Він, як цього й вимагала відома імперська доктрина, всіляко намагався обмежувати відчутні претензії

окремих націй у ненімецьких провінціях імперії до економічного, а відтак і до політичного лідерства. Таку небезпеку для австрійських німців становили передусім хорвати, чехи та поляки у Галичині.

Одним із перевірених шляхів їх обмеження було часткове сприяння тим націям, які перебували на нижчому рівні економічного розвитку, бо за умови досягнення ними вищого рівня лише вони могли створити потрібну противагу небажаному лідерству в далеких провінціях імперії, змученої сепаратистськими рухами. Отже, хоч труднощі при отриманні концесії були дуже великими, все ж під тиском української громадськості та сприятливих вищезгаданих політичних обставин міністерство внутрішніх справ цісарсько-королівського уряду за згодою міністерства фінансів було змушене 9 грудня 1891 р. прийняти відповідне рішення про відкриття “Дністра” як кооперативного товариства взаємного страхування. Однак унаслідок навмисно створеної державною адміністрацією тяганини статутна діяльність “Дністра” затрималася на тривалій період. Перші страхові операції “Дністер” почав здійснювати аж після 15 вересня 1892 р.

Безпосередніми ініціаторами організації “Дністра” виступили патріотично настроєні кола галицької української інтелігенції, греко-католицького духовенства, представники міщан та селян. Головним організатором товариства став відомий громадський діяч Василь Нагорний, а серед засновників були відомі представники кооперативного руху на чолі з Костем Левицьким, Стефаном Федаком, Дем’яном Савчаком.

Страхове товариство “Дністер” за статутом було господарським об’єднанням взаємного типу, особливістю яких, як відомо, є обов’язкове дотримання його учасниками принципу солідаризму, тобто рівності інтересів. Водночас товариство претендувало на широкий обсяг страхової діяльності, відповідно до чого набувало статусу великого товариства взаємного страхування. Такі товариства за чинним законодавством зобов’язувалися заявити значний засновницький капітал — статутний фонд. Ця обставина не була сприятливою, бо дуже наближала процес організації і подальшого функціонування товариств взаємного страхування до приватних товариств акціонерного типу, створюваних на комерційній основі в надії на високі прибутки.

Отже, як це й вимагалось, статутний фонд “Дністра” у розмірі 50 тисяч золотих австрійських ринських усе ж було сформовано шляхом підписки — купівлі акцій вартістю 100 ринських кожна. Їхні власники за статутом наділялися правами довірених осіб товариства, вирішальним голосом і правом бути обраними до наглядової ради⁹. Крім того, засновники діставали право на щорічне отримання грошової винагороди (дивідендів) у розмірі, не вищому за 6% власного паю. Такі виплати за рахунок прибутків товариства належали засновникам аж до повного погашення сум, заінвестованих ними у статутний фонд товариства.

Як бачимо, фінансові умови участі у товаристві взаємного страхування докорінним чином відрізнялися від умов участі в акціонерних товариствах.

⁹ “Діло” за 28 березня 1892 р. — С. 3.

Вони не були надто вигідними, як це намагалися довести супротивники “Дністра” протягом усього часу його існування. Привабливою була, безперечно, сама ідея. Тому не дивно, що найвагомішу фінансову участь у заснуванні “Дністра” взяли представники греко-католицького духовенства та інтелігенції — не лише як найзаможніші верстви українського населення, а й як найбільш національно свідомі та близькі до народних мас. Так, із 350 членів-засновників на долю духовенства та інтелігенції припадало відповідно 46,8 та 42,8% загальної кількості учасників¹⁰.

Після розв’язання основних фінансових питань було проведено організаційні збори засновників. Збори, які відбулися 20 червня 1892 р., обрали керівні органи товариства: наглядову раду, ревізійну комісію та виконавчу дирекцію. Першим президентом “Дністра” став доктор Теофілій Бережницький, а директором — доктор Ярослав Кулачківський, котрий досить уміло керував товариством протягом перших сімнадцяти років. Враховуючи велику увагу, що її приділяла товариству греко-католицька церква, почесним президентом було обрано львівського митрополита Сильвестра Сембратовича, а після його смерті, з 1901 року, — митрополита Андрея Шептицького.

Товариство активно почало свою діяльність передусім на землях, компактно заселених українцями, де воно відчувало активне сприяння, а тому мало значний успіх. Свідченням цього є те, що вже наприкінці 1892 р. ним було застраховане майно селян із 58 сіл Галичини і 4 сіл Буковини¹¹. В 1893 р. агентами “Дністра” було укладено аж 14 тис. договорів у 1500 місцевостях краю. Від початку свого існування “Дністер” налагодив добрі стосунки з іншими, навіть конкурентними страховими товариствами, які діяли на тій же території. За свідченням Ігнація Біскупського, в пору організації “Дністра” польські страхові товариства дотримувалися “доброзичливого нейтралітету” щодо перебігу справ у вирішенні його долі, а коли його заснування стало фактом, “Дністер” навіть отримав необхідну фахову допомогу від польського страхового товариства “Флоріанка” з Кракова, що діяло вже понад тридцять років і займало високу позицію на страховому ринку Галичини (І. Біскупський, там же).

Об’єктом страхування у “Дністрі” могло бути будь-яке рухоме чи нерухоме майно, якому загрожувало знищення або пошкодження від вогню. Трохи згодом керівництвом “Дністра” планувалося ввести також страхування сільськогосподарських культур від граду. Страхування майна здійснювалося на тривалий або ж на короткий термін — за бажанням страхувальника. Крім того, на вибір страхувальника пропонувалося кілька варіантів страхування рухомого майна.

У своїй практиці “Дністер” застосовував розгалужену мережу тарифів страхових внесків, глибоко диференційованих відповідно до ступенів ризику настання пожежі на кожному із застрахованих об’єктів. Попередня оцінка

---

¹⁰ Ювілейна книга товариства взаємних обсяжень “Дністер”, згадана для звеличення 25-х роковин чествовання сего товариства. ЦДІА Львова, ф. 421, оп.1, од. зберігання 5. — С. 24.

¹¹ “Діло” за 17 червня 1892 р. — С. 2.

величини ризику здійснювалася фахівцями товариства за різними параметрами з урахуванням досвіду інших страхових закладів. Ступінь кількісної розбіжності тарифів за окремими видами застрахованого майна характеризувався так (“Дещо про асекурацію”, с. 6):

Об'єкти страхування	Страховий тариф на 100 золотих ринських страхової суми					
	Стіни муровані			Стіни з дерева або глини		
	Покриття даху			Покриття даху		
	Тверде (бляха, черепиця)	Гонт, дошки	Солома, очерет	Тверде (бляха, черепиця)	Гонт, дошки	Солома, очерет
	Величина річного страхового тарифу (в крейцерах)					
1. Церкви, школи	18	36	72	36	54	72
2. Громадські будинки, внутрішнє обладнання цих будинків	22	54	84	54	64	84
3. Житлові будинки із мурованими коминами, внутрішнє обладнання цих будинків та живий інвентар	22	54	90	54	70	90—100
4. Господарські будинки	25	62	95	62	75	95—100
5. Будинки із плетеними коминами	30	75	104	75	90	104—115

Слід зазначити, що страхові тарифи “Дністра” спершу були трохи вищими за тарифи, які застосовували інші страхові товариства. Це пояснювалося зростанням збитковості у галузі страхування від вогню, яка викликала потребу у створенні достатнього запасу фінансової стійкості товариства в інтересах його членів та клієнтів. З другого боку, страхувальників заспокоювали тим, що, навіть заплативши вищі, ніж треба, страхові премії, вони нічого не втратили б, оскільки створені товариством перевищення надходжень над видатками за статутом належали б також його членам.

Таке право впливало з того, що внески членів товариств взаємного страхування по суті не мають характеру страхових премій, а є лише завдатками на страхові внески, повна потреба в яких стане відомою аж наприкінці страхового періоду. Тому якщо загальна сума отриманих завдатків виявиться вищою за видатки товариства на власне утримання та виплату страхових відшкодувань, тимчасове перевищення підлягає поверненню його ж членам або витрачається на їхню користь іншим способом. Отже, ця обставина докорінно й до того ж вигідно відрізняє товариства взаємного страхування від комерційних акціонерних товариств, у яких страхова премія є остаточним розрахунком взаємних зобов'язань між страхувальником та страховиком. Страхові внески членів “Дністра” розраховувалися виходячи як із розмірів страхових тарифів, так і з погоджених між страховиком і страхувальником обсягів страхових сум. У свою чергу, страхові суми визначалися на основі проведення оцінки справжньої вартості майна, яке пропонувалося до страхування.

У сфері технічного обслуговування “Дністром” своїх клієнтів цікавим з точки зору сучасної страхової практики є те, що залежно від об’єкта страхування ним застосовувалися різні форми страхових полісів:

- а) позначені літерою “А” — для страхування будівель (див. додаток);
- б) позначені літерою “Б” — для страхування рухомого майна та живого інвентарю (тварин);
- в) позначені літерою “В” — для страхування зернових у соломі, коренеплодів¹².

Таким чином, якщо страхувальник страхував одночасно будівлі, тварин та урожай зернових у соломі, то на всі об’єкти виписувалися окремі форми полісів.

Вільні кошти, що утворювалися в процесі господарсько-фінансової діяльності, за рішенням наглядової ради інвестувалися у різні високоприбуткові підприємства. Для здійснення цієї діяльності у широких масштабах та на високому професійному рівні вже у 1895 р. при товаристві взаємного страхування було засноване товариство взаємного кредиту з обмеженою відповідальністю, яке значно пізніше, аж у 1929 р., було перетворене на самостійний банк “Дністер”.

Згідно із затвердженим статутом клієнтами банку в першу чергу ставали особи, які попередньо застрахували своє (заставлене) майно у страховому товаристві “Дністер”. Трохи згодом кооперативний банк “Дністер” посів перше місце серед українських кооперативів за обсягом касових операцій. Його грошові ресурси становили 26,3% від усіх коштів, що були у розпорядженні 280 закладів української кредитної кооперації, тобто майже два з половиною мільйони злотих¹³.

Отже, як бачимо, на основі тісного переплетіння інтересів і живої співпраці двох провідних фінансових інституцій — страхового товариства та банку — виник перший український фінансовий концерн як один із небагатьох прототипів тих, що тепер широко розповсюдилися на світовому фінансовому ринку¹⁴. Значні кошти були вкладені “Дністром” в “Українську щадницю” та інші провідні українські кооперативи. У 1897 р. при товаристві “Дністер” було засновано гурток взаємодопомоги, як на кошти, передані дирекцією товариства, так і на особисті внески членів гуртка. Такі гуртки у той час були досить популярними і широко розповсюдженими у галицькому суспільстві. За рахунок коштів гуртка його члени могли отримувати пільгові споживчі кредити і використовувати їх на власні потреби.

Чимало коштів товариство жертвувало на проведення різних добродійних заходів, спрямованих на підтримку та розвиток українських патріотичних організацій. Крім того, сотні уповноважених делегатів-інспекторів і

---

¹² Інструкція для агентів товариства взаємних обсяжень “Дністер” во Львові. — Львів. — НТШ. — 1892. — С. 30—38.

¹³ Голуб Г.М. Розвиток кредитної кооперації на західноукраїнських землях у 20—30 роках — К.: Наукова думка. — 1994. — С. 100.

¹⁴ Кланків М. Кредитно-страховий альянс. — Тернопіль. — Збруч. — 1995. — С. 97.

страхових агентів товариства на громадських засадах постійно вели велику просвітницьку роботу на терені всього краю, що безумовно зробило великий вплив на формування національної свідомості українського населення.

Знаменною віхою на шляху розвитку діяльності товариства взаємного страхування “Дністер” став 1901 рік, оскільки цього року воно спромоглося не лише повернути своїм засновникам кошти, вкладені ними у статутний фонд товариства, а й уперше знизити страхові премії, використавши для цього частину доходу, отриманого за підсумками діяльності у 1900 р. (“Ювілейна книга...”, с. 30). Крім названих видатків, які мали надзвичайний характер, товариство здійснювало регулярні відрахування у цілий ряд спеціальних фондів, необхідність яких визначалася потребами раціонального ведення фінансово-господарської діяльності, а саме: у основний фонд; резервний фонд; преміальний фонд; фонд взаємодопомоги членам товариства; фонд нарахованих процентів по резервах страхових внесків¹⁵.

У 1903 р. названі фонди “Дністра” разом уже перевищували мільйон крон. У першому десятилітті 20 ст. в економіці західноукраїнських земель спостерігалося певне поживлення¹⁶. Його вплив позначився і на успіхах “Дністра”. Так, у 1907 р. “Дністер” проводив активну діяльність у 57 повітах Галичини і у 8 повітах Буковини. Ним було застраховано 187639 житлових будинків, 334850 господарських будівель, 2765 церков та 1753 парафіяльних будинки. Збільшилися надходження страхових платежів та прибутки товариства. Із загальної суми прибутку до розподілу у 302782 крон 215990 крон було використано на часткове (10% від суми сплаченої премії) повернення отриманих від своїх членів страхових премій, як це і передбачалося статутом товариства. Частину суми прибутку — 60557 крон — було спрямовано на поповнення резервного фонду товариства, який на той час перевищив мільйон крон. Крім резервного фонду, значні кошти було вкладено в інші фонди та резерви: у резерв премій — 613720 крон, у спеціальний резерв на надзвичайні видатки — 35000 крон, у фонд повернення премій — 50938 крон, у пенсійний фонд службовців та у фонд забезпечення персоналу при нещасних випадках 218364 крони¹⁷.

“Дністер” став символом економічного процвітання українського суспільства у тогочасній Галичині. Після вбивства 12 квітня 1908 р. українським патріотом Мирославом Січинським галицького намісника графа Потоцького “Дністер”, як і ряд інших українських громадських інституцій, став об’єктом хуліганських нападів та провокацій з боку вуличного натовпу шовіністів. Водночас слід зазначити, що, незважаючи на видатні фінансові успіхи, дирекція товариства виявляла надмірну ощадливість і навіть скупість у плані видатків на утримання власного персоналу. Саме тому між дирекцією товариства, з одного боку, та безліччю його рядових службовців, з другого, досить часто виникали сутички щодо незадовільних умов праці та її оплати.

Ці непорозуміння виходили навіть за межі товариства і ставали предме-

¹⁵ Статут “Дністра”. — Львів. НТШ. — 1892. — С. 26.

¹⁶ Україна і світ. — К.: Генеза. — 1994. — С. 254.

¹⁷ Кооперативна республіка. — 1908. — С.72.

том не лише політичної критики соціалістів, а й громадського осуду. Тодішній директор Ярослав Кулачківський змушений був давати публічні пояснення на численні запити з цього приводу, що їх надсилали до газети “Громадський голос”. Пояснення, безумовно, давалися нелегко, бо той же директор отримував 14000 крон річної винагороди, тоді як річний заробіток рядових службовців у середньому становив 744 крони¹⁸.

Відомий український письменник Михайло Яцків, почавши свою трудову діяльність рахівником у “Дністрі” ще в 1897 р. і відпрацювавши там аж до початку Першої світової війни, написав майже біографічну повість “Танець тіней”, яку згодом, після переробки, назвав “У лабетях”. В основу твору лягли реальні події із життя колективу працівників “Дністра”, який у повісті названо кредитно-страховою установою “Народна сила”. Охопивши період із 1902 до 1909 року, письменник змальовує складні, що часом ставали навіть антагоністичними, відносини між дирекцією товариства, з одного боку, і службовцями та клієнтами — з другого.

За словами Миколи Ільницького, автора передмови до вибраних творів Михайла Яцківа, “письменник показує “Народну силу” з усіх боків, і картина виходить така вірогідна й документальна (не раз на шкоду читабельності), що може служити авторитетним джерелом для історика і соціолога”¹⁹.

Як видно з опису очевидця, смутна дійсність стосунків між людьми, що панували у “Дністрі”, на жаль, розходилася з ідеєю всенародного єднання, покладеною в основу статутної діяльності товариства взаємного страхування. Ця історія має бути повчальним прикладом і навіть певною пересторогою для теперішніх організаторів страхового бізнесу, які значною мірою будують свою діяльність на принципах взаємності та солідарності.

З 1909 р. керівництво “Дністра” очолив відомий громадський діяч, юрист і підприємець Стефан Федак. Під його провідом у передвоєнні роки “Дністер” розвивався особливо динамічно: у портфелі “Дністра” було понад 272 тис. полісів застрахованих господарств із 3890 місцевостей на загальну суму 312 млн. крон²⁰. Усього за чверть віку своєї діяльності товариство реалізувало близько 4 млн. полісів на надання страхових послуг, переважно із захисту від вогню, який був найбільшою загрозою для сіл і містечок Галичини та Буковини. За цей час було зібрано 41 млн. крон страхової премії і виплачено страхового відшкодування збитків на суму 21 млн. крон. “Дністер” став вагомою фінансовою інституцією не лише Галичини, а й усїєї Австро-Угорської імперії: поряд із провідною “дев’яткою” таких же страхових товариств імперії він на паритетних умовах уклав угоду з потужним віденським страховим об’єднанням-пулом “Тейлунгсфєрайн” про поділ сфер впливу на страховому ринку Австро-Угорщини.

Страховання життя наприкінці 19 ст. не мало такої ж популярності серед українського населення, як страхування від вогню. Саме тому товариство

---

¹⁸ ЦДІА Львова, фонд 421, оп.1, спр. 205, арк. 38,39.

¹⁹ Михайло Яцків. Вибр. тв. — К.: “Дніпро”. — 1973. — С. 19.

²⁰ Звіти з діяльності і замкнення рахунків товариства взаїмних обеспечень “Дністер” за 1893—1938 рр. — Львів. — НТШ. — 1939. — С. 25.

“Дністер” і не робило спроб отримати концесію на здійснення безпосередніх операцій із страхування життя. Однак, щоб задовольнити наявний попит на страховий захист життя, товариство “Дністер” через свою агентуру за відповідну комісійну винагороду пропонувало своїм клієнтам таке страхування від імені краківського товариства “Флоріанка”, з яким не лише конкурувало у галузі страхування від вогню, а й підтримувало вигідні партнерські відносини. Страхування життя було багатоваріантним і охоплювало такі види:

1. Страхування на випадок смерті. Згідно з його умовами страхова сума виплачувалася у разі смерті страхувальника або ж при досягненні ним 85-річного віку. У першому випадку страхову суму отримували спадкоємці застрахованого, у другому — сам страхувальник. Страхові внески сплачувалися протягом усього страхового періоду, а тому вони не були надзвичайно обтяжливими. Цей варіант страхування був найпопулярніший серед селян, бо вони мали можливість отримувати дохід протягом усього життя і були платоспроможними настільки, щоб регулярно сплачувати страхові внески. Цілком очевидно, що такої можливості були позбавлені ремісники та дрібні службовці, для яких можливість регулярно сплачувати страхові внески закінчувалася із досягненням похилого віку та втратою працездатності. З цих міркувань для них було придумано інший вид страхування — із скороченим терміном сплати премій.

2. Страхування на випадок смерті із скороченою сплатою премії. Термін сплати премії брався різний, але такий, що залежав од віку страхувальника, — у 10, 15, 20 років, з тим, щоб страхувальник, доживши до 50-го року життя, зумів повністю сплатити премії. Виплата страхової суми здійснювалася лише у разі смерті застрахованого в будь-якому віці й передавалася його спадкоємцям.

3. Мішане страхування на випадок дожиття або смерті застрахованого.

4. Страхування дітей до повноліття. Умови цього досить популярного тоді виду страхування передбачали виплату страхової суми застрахованій дитині при досягненні нею певного віку (повноліття). Якщо ж дитина помирала до закінчення страхового періоду, страхувальнику поверталися внесені ним страхові премії. Цей вид страхування називався ще “страхуванням на дожиття із поверненням премій”.

5. Страхування життя із визначеним терміном виплати страхової суми.

Крім страхового посередництва, побудованого на партнерських взаємовідносинах між окремими страховими закладами, виникали також спроби заснування спеціальних бюро (брокерських контор) із надання посередницьких страхових послуг на тодішньому страховому ринку. Зокрема, на території Галичини та Буковини відомим було страхове бюро Михайла Губчака, яке приймало побажання громадян застрахувати життя, пенсію, посаг дітей від нещасних випадків і навіть цивільну відповідальність перед третіми особами у найбільших крайових та іноземних страхових закладах на найвигідніших умовах (найширший страховий захист, найнижчі страхові премії).

Приклад “Дністра” свідчив, що подібні фінансові заклади здатні не лише досягати значних економічних успіхів, а й консолідувати матеріальний і духовний потенціал нації. Саме тому, спираючись на досвід “Дністра”, який,

за статутом, страхував лише майнові ризики, передові представники української громадськості ухвалили заснувати українське страхове товариство, яке б страхувало тільки ризики життя. Разом із “Дністром” воно у такий спосіб забезпечило б повніше обслуговування українського населення у сфері надання страхових послуг лише силами власних національних інституцій.

Досі страхування життя здійснювалося переважно іноземними страховими компаніями: місцевим агентством австрійського страхового товариства “Фенікс”, яке в 1936 р. геть збанкрутувало, та польським товариством “Флоріанка”. Ці товариства, користуючись своїм монопольним становищем на страховому ринку, пропонували клієнтам вигідні лише для себе страхові тарифи. Було очевидним, що страхування життя і пенсій у цих страхових закладах ставало можливим тільки високозабезпеченим верствам населення, а тому постало актуальне питання про відкриття власного закладу страхування життя.

Вже на початку нинішнього століття було здійснено спробу відкрити страхове товариство “Любов”, організатори якого мали намір страхувати пенсії на випадок удівства та допомог на випадок сирітства, тобто охопити страховим захистом найзлиденнішу категорію населення. Однак через брак охочих застрахуватися згадане страхове товариство так і не почало своєї господарської діяльності. Цей невдалий приклад засвідчив, що вийти на ринок страхування життя могло лише таке товариство, якому було до снаги запропонувати економічно й математично обґрунтовані види страхових послуг та охопити велике страхове поле. Трохи згодом організацію саме такого товариства очолив професор Чернівецького університету Стефан Смаль-Стоцький, видатний український громадський діяч, котрий розглядав заснування страхового товариства як черговий здобуток української громадськості на шляху до національної автономії²¹.

Таким чином, на підставі поданого Міністерством внутрішніх справ прохання буковинський уряд дав дозвіл на заснування і відкриття товариства взаємного страхування життя і пенсій “Карпатія” 100-ма членами-засновниками. Вже 1 липня 1911 р. відбулися загальні збори засновників товариства, на яких було обрано керівні органи. До керівництва було рекомендовано передусім тих осіб, які мали високий авторитет і були добрими фахівцями. Так, президентом товариства було обрано професора Смаль-Стоцького, а його заступниками Теофіля Дембіцького — президента Земельного іпотечно-го банку зі Львова та Костянтина Кліма — полкового лікаря й водночас куратора буковинського крайового банку.

Президентові та його заступникам допомагали члени керівної ради, до складу якої було обрано дев'ять осіб. Членами ради стали відомі на той час постаті: послы крайових сеймів, учителі, професори, господарники та фінансисти. Статут товариства зобов'язував до формування наглядової ради, яку очолив Теофіль Кормош — директор “Руської шадниці”, віце-президент страхового товариства “Дністер”. Членом ради став також Ярослав Колто-

---

²¹ *Кость Левицький. Українські політики Галичини. — Тернопіль. — 1996. — С. 99—101.*

нюк, тодішній секретар товариства “Дністер”, який уже з 1920 р. очолив “Дністер” і керував ним аж до його ліквідації.

Враховуючи характер майбутньої діяльності новоствореного страхового товариства, пов'язаної із ризиками людської особи, збори обрали головних довірених лікарів: Володимира Філіповича, директора крайової лікарні у Чернівцях, та Євгена Озаркевича, директора товариства “Народна лікарня”. Директором “Карпатії” було обрано Максиміліана Гроттера. З огляду на активну участь греко-католицького духовенства у справах товариства почесним президентом знову ж таки було обрано митрополита Шептицького²².

Товариство почало свою роботу 27 серпня 1911 р. у Чернівцях. Хоч результати першого господарського року не було підстав називати невтішними, стало зрозумілим, що товариство виходить на ринок у несприятливих умовах. Причиною цієї ситуації стала політична і господарська нестабільність, криза, пов'язана із неврожаєм 1912 р., яка з-поміж усіх коронних земель найбільше зашкодила Буковині та Східній Галичині. Тому-то, активно шукаючи реальних можливостей поліпшення подальшого розвитку товариства, було вирішено перенести його центральні органи із Чернівців до Львова — найбільшого господарського центру східного регіону імперії. Це й було зроблено восени 1913 р.

Страхування життя товариство “Карпатія” проводило у різних варіантах: тільки на випадок смерті, мішане страхування від кількох ризиків — дожиття і на випадок смерті, страхування із подвійною виплатою страхових сум, страхування дітей²³. Адміністрація товариства “Карпатія” широко рекламувала порівняно низькі тарифи, щоб дати можливість застрахувати життя біднішим верствам населення. З огляду на це страхування поділялося на два типи: велике і мале. “Велике” страхування здійснювалося при страхових сумах понад 5000 золотих австрійських ринських (з обов'язковим лікарським оглядом), і “мале” — при страхових сумах, нижчих від 5000 золотих (без лікарського огляду). Хоч мінімальна страхова сума була встановлена в розмірі 1000 золотих австрійських ринських, “мале” страхування призначалося переважно для бідніших людей.

У зв'язку з оголошенням у 1912 р. чергової підписки на 7-му військову позику товариство, вже після переїзду до Львова, утворило новий відділ — страхування життя у військовій позиці. Це страхування полягало в тому, що страхувальник страхував не капітал (страхову суму протягом життя), а суму облігацій військової позики. Він виконував таким чином покладений на нього державою обов'язок підписання на державну позику, здійснюючи одночасно і страхування власної особи. Цю форму страхування вперше з успіхом було застосовано кількома віденськими страховими товариствами, які отримали на таких операціях значні прибутки. Ефективність страхової діяльності товариства постійно зростала. Так, якщо у 1912 р. його прибуток становив лише дві тисячі крон, то у 1924 р. — вже понад 26 тис. крон.

Коли на початку Першої світової війни Галичину зайняли російські війська, з боку окупаційної адміністрації надійшла вимога припинити господарську

²² Асекураційний вісник за 1913 р., № 9. — С. 5.

²³ “Руслан” за 21 січня 1914 р. — С.4.

діяльність усіма центральними українськими установами — як приватними, так і кооперативними. Військова жандармерія проводила обшуки в офісах українських товариств і, зокрема, конфіскувала кошти товариства “Дністер”, що зробило неможливою його подальшу кредитно-страхову діяльність²⁴.

Наприкінці Першої світової війни в Україні почалася активна реорганізація кооперативного страхування. Було визнано, що різні приватні страхові організації, які діяли на страховому ринку, дуже несолідно обслуговували кооперативи, зловживали їхньою довірою. Довоєнна система земського страхування була в стані занепаду, а тому виявилася дуже обмеженою у своїх фінансових можливостях.

Щоб ширше охопити справу кооперативного страхування, український “Коопцентр” за домовленістю з усіма центральними спілками створив статут загальноукраїнської страхової організації — Української кооперативної страхової спілки. Статут цієї організації обговорювався ще з осені 1918 р. За статутом передбачалося, що Українська кооперативна страхова спілка має стати не звичайною асоціацією страхових організацій, а самостійно діючою страховою компанією.

Статутом були передбачені різноманітні галузі страхування:

- а) страхування від вогню рухомого та нерухомого майна кооперативів;
- б) страхування життя співробітників — членів кооперативів на випадок смерті та втрати ними працездатності;
- в) транспортне страхування;
- г) страхування рухомого майна на випадок крадіжки із зломом;
- д) страхування врожаю різних сільськогосподарських культур від граду;
- е) страхування тварин, а також інших видів майна, якщо у цьому є потреба²⁵.

Членами спілки могли стати різні кооперативи та їх об'єднання. Обов'язкове число паїв для кожного члена мало дорівнювати сумі, що становила б не менш як половину його річної премії. Відповідальність членів становила подвійну суму від сплачених ними премій. Внесені паї давали право на дивіденди, які не могли перевищувати 8% від суми паю. Отже, як сфера діяльності спілки, так і умови участі в ній у фінансовому плані були досить привабливими й викликали економічну зацікавленість навіть у керівництва “Дністра” та “Карпатії”.

Живою була також ідея політичного й економічного єднання Західної та Східної України, адже це відбулося напередодні історичного Дня злуки. Саме тому Стефан Федак та Максиміліан Гроттер, тодішні директори “Дністра” й “Карпатії”, взяли активну участь у обговоренні і затвердженні статуту спілки й навіть погоджувалися, щоправда, з певним застереженням правового характеру, на повне членство своїх товариств у страховій спілці з мільйонним пайовим внеском (І.Витанович, там же, с. 250).

---

²⁴ Ілля Витанович. Історія українського кооперативного руху. — Нью-Йорк, ТУК (товариство української кооперації). — 1964. — С.317.

²⁵ Вобльй К.Г. Основы экономии страхования. Второе, переработанное издание. — Киев.: Коопстрах. — 1923. — С. 172.